

TURLI TIZIMLI TILLARDA TARJIMON MAHORATI.

Qodirova N M

*Andijon davlat chet tillari institute Nemis tili nazariyasi
va amaliyoti kafedrası dotsenti*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Tarjimada asarning badiiy va estetik qiymatini to'g'ri aks ettirish va kitobxonda unutilmas zavq uyg'ota olish uchun tarjimon xayotni va badiiy asarga tasvirlanayotgan fizik, ijtimoiy, psixologik va boshqa g'ayri insoniy va ekstra lingvistik omillari o'rganilishi haqida so'z yuritiladi.*

Abstract: *This article discusses the study of the life of the translator and the physical, social, psychological, and other non-human and extra-linguistic factors depicted in a work of art in order to accurately reflect the artistic and aesthetic value of the work in translation and to evoke unforgettable pleasure in the reader. kalit so'zlar: Tarjima, ijtimoiy, lingvistik, psixologik, badiiy va estetik.*

Keywords: *Translation, social, linguistic, psychological, artistic and aesthetic.*

Tarjima haqida gap ketganda turlicha fikrlar, g'oyalar va turli xil ko'rinishlardagi yondashuvlar mavjudligi hatto hozirgi kunda ham sezilib qoladi. Ba'zi olimlar esa bir fikrga kela olmay bir biriga zid, qarama-qarshi fikrlarni keltirib turaveradilar. Bu esa ko'p hollarda tortishuvli, munozarali vaziyatlarni keltirib chiqaradi. Hozirda butun dunyo olimlari orasida tarjimachilik bo'yicha 2 xil qarash mavjud. 1-guruh olimlari tarjima mavjud emas degan fikrni ilgari suradi va buni isbotlashga astoydil xarakat qiladilar. Bu borada ularga Vilgelm von Humboltning "Meine Sprache ist meine Welt"²⁷ degan mashhur iborasi qo'l keladi. Ya'ni: Mening tilim bu mening dunyoyimdir. Ularning fikriga ko'ra til mening dunyoyim ekan nega u xamma uchun tanish bo'lishi kerak. Axir u menga, mening xalqimga tegishliku? Mening dunyoyimda boshqalarga nima bor? Deya tarjima mavjud emas degan fikrni ilgari suradi. Navoiy asarlarini Shekspir yoza olmaydi. Shekspirnikini esa Gyote. Gyotening asarlariga o'xshatishga agar Pushkin xarakat qilsa, baribir uning ijod maxsuli Gyotenikidan farqli chiqadi, - deyishadi. Chunki yuqoridagi ijodkorlarning har birini shaxsiy fikri, dunyoqarashi bor. Birining dunyoqarashi ikkinchisidan farq qiladi.

Xech qachon bir-biriga aynan o'xshash bo'lmaydi. Har doim asar tarjima qilinganda yana yangi asar paydo bo'lib qolaveradi. Shuning uchun ham asarni tarjima qilish mumkin emas deya e'tiroz bildiradilar. 2-guruhdagi olimlar esa bu fikrlarni qat'iy rad qilishadi. Va yana bir buyuk nemis faylasufining quyidagi fikrlarini dasturul amal qilib olishadi. "Logishes Denken aller Volker sind gleich"²⁸("Dunyo xalqlarining mantiqiy fikrlashi bir-biriga o'xshash") Agar dunyo xalqlari mantiqan bir-biriga o'xshash fikrlasa demak ularning tushunchalri ham deyarli bir xil bo'ladi. Bir –

²⁷ Youtube. Com

<https://m.youtube.com/watch...> Wilhelm von Humbolt in der Welt von heute-YouTube

²⁸ <https://archive.org/download...> egils saga -Internet Archive

birining shaxsiyatini, urf odatlarini tushunsa, unda o'zaro tilini ham tushunishi mumkin degan g'oyani ilgari suradi va buni amaliy isbotlab berishgan. Tarjima mavjud degan fikr ko'pchilik uchun yoqimliroq eshitiladi. O'rinli, bexato qilingan tarjima har ikki tomon uchun ham tushunarli va qadrli hisoblanadi.

Zero: Oy o'rtanar ko'zlarida yosh, Ko'ksi dog'u yuragi qiyma Der: "Ey falak men edim quyosh, Nega meni qilding tarjima? " satrlarida Erkin Vohidov tarjimachilik ishining nihoyatda nozik ish ekanligini ta'kidlagan. Ya'ni: agar u quyosh bo'lsa yu, tarjima jarayonida oy bo'lib qolsa bu qo'pol xato hisoblanadi. Shuning uchun ham tarjimon tarjima qilayotgan paytda asarni yoki she'rni (tarjima qilinayotgan tekstni) qay holatda, qayerda kim tomonidan va nima uchun, qanday maqsadda ishlatilayotganligini, qaysi mamlakatdagi hodisa ekanligi-yu, qanday urf-odatlari borligigacha to'liq bilimga ega bo'lishi lozimdir. Masalan, buyuk bobokalonimiz Mir Alisher Navoiy qalamiga mansub Farhod va Shirin dostoni ilk bora rus tiliga tarjima qilinganda juda katta qiyinchilikka duch kelingan. Chunki sharq klassik she'riyatining ushbu namunasini tarjima qilish ancha mushkul ish edi. Rus tarjimoni oldida nafis she'riyat dahosi, genial shoirning ulug'vor siymosi turar edi. Navoiy dostonni yozishga kirishayotib, o'z qarshisida Nizomiy va Dehlaviy singari ijod azamatlari turganini bilgan, bu to'g'rida o'ziga hisob berib, ular ko'tarilib chiqqan balandlikka chiqish va ularga teng asar yaratish oson emasligini yaxshi tasavvur qiladi va quyidagi baytni yozadi: Emas oson bu maydon ichra turmoq, Nizomiy panjasiga panja urmoq, degan. Buyuk, o'tkir qalm sohibi xazrati Navoiyki, original ijodiga nisbatan shunchalik mas'uliyat sezgan ekan, rus tarjimoni ham Navoiy panjasiga panja urishda bunday katta yukni ko'tarmay qolmagan. Mas'uliyatli ishga mas'uliyat bilan qarash kerak ekanligi tarjimonda katta metin iroda talab qiladi.

Tarjimada asarning badiiy va estetik qiymatini to'g'ri aks ettirish va kitobxonda unutilmas zavq uyg'ota olish uchun tarjimon xayotni va badiiy asarga tasvirlanayotgan fizik, ijtimoiy, psixologik va boshqa g'ayri insoniy va ekstra lingvistik omillari o'rganadi, chunki u til, uning lug'ati, grammatik, fonologik va sintaktik hususiyatini bilsa-yu, real borliqdan behabar bo'lsa, qo'pol xatoliklarga yuz tuban ketishi mumkin. Xalqlarning turmush tarzi, urf odatlari ruhiy dunyosi, imo ishora tilidagi belgilarning kommunikativ funksiyalari ham tarjimon bilishi lozim bo'lgan g'ayri insoniy omillardan hisoblanadi. Tarjimon ikki miiliy adabiyot o'rtasidagi aloqachi. Voqealar oqimini original asar muallifi qanday tasavvur qilsa, u ham shu oqim ichiga muallif kabi singib borishi lozim. Jukovskiydek buyuk tarjimon ham shunday qilgan. U ingliz shoiri Tomes Greyning (1716-1771) Qishloq qabristonida yozilgan marsiyasini tarjima qilar ekan, o'z ishidan ko'ngli to'lmaydi, 1839 yilda may oyida Angliyaning Vindzor qishlog'iga, Tomes Greyga ilhom baxsh etgan o'sha qishloqqa boradi. U yerda bu ajoyib poemani qaytadan o'qib chiqadi. Shundan so'ng asliga yaqin bo'lgan boshqa variantini yozishni boshlaydi. Faustning birinchi fransuscha tarjimasini qilgan Jan Batist Lemarkan asarning qorong'i joylarini yoritib berishni Gyotening o'zidan so'ragan ekan. Jukovskiy Odisseeyani nemis tilidan tarjima qilar ekan, grek tili va

adabiyoti bo'yicha mutaxassis, professor Grasgof maslaxatiga amal qiladi. O'zbek tarjimonlari "Yo'lbars terisini yopingan paxlavon"ni rus tilidan, gruzin Shota rustavelishunosi K Chiginadzedan, Al'fred Kurilla Navoiy asarlarini nemis tiliga o'girar ekan akademik shoir G'afur Gu'lom yordamiga tayanganlar. Adabiyotshunos olimlar, Navoiyshunos professorlar A Qayumov, A Xayitmetovlar rus tarjimoni V Derjavinga Saddi Iskandariy va Xayrat-ul abror dostonini rus tiliga o'g'irishda ilmiy maslahatlar bilan ko'maklashdilar. Doktor Yan Kamorovskiy Alpomishni slovyan tiliga tarjima qilishda professor V M Jirmunskiyning ko'magi bilan ish tutdi. Bunday badiiy aloqa asl nusxa tilini mukammal bilmaydigon tarjimon uchun qariyb ikkinchi til vazifasini o'taydi.

Ukrain yozuvchisi va tarjima nazariyachisi O Kundznich so'zalarida chuqur ma'no bor: "Tarjimon o'zga milliy olam ichiga kirishib ketishi, uni o'ziga singdirib olishi, unga chin dildan berilgan bo'lishi, o'z qalbidan joy olgan san'at asarini yaratgan yurtning muxlisiga aylanishi kerak". Asliga monand, hamohang nafis tarjima yaratish uchun bu ijodiy hamkorlikka to'g'ridan to'g'ri tarjima qilganda ham, taglama orqali tarjima qilganda ham katta ahamiyatga ega. Tarjima – bir tildagi matnni boshqa tilda qayta yaratishdan iborat adabiy ijod turi. Tarjima millatlararo muloqotning eng muhim ko'rinishi. Bir tildagi matnni boshqa tilda qayta yaratishdan iborat adabiy ijod turi. Tarjima millatlararo muloqotning eng muhim ko'rinishi. Asliyat va qayta tiklangan matn xususiyatiga qarab badiiy tarjima, ilmiy tarjima va boshqa turlarga ajratiladi. Asl nusxani aks ettirish tarziga ko'ra tafsir, tabdil, sharh kabi ko'rinishlarga ham ega bo'lishi mumkin. Tarjima qad. davrlarda, turli qabilaga mansub kishilar orasidagi o'zaro aloqa, muloqot ehtiyoji tufayli yuzaga kelgan. Tilmochlik deb ataladigan bu og'zaki turi hozirda ham saqlanib qolgan.

Zamonlar osha tarjimaga bo'lgan talablar yangilana boradi. Ammo uning ijodiy xarakteri, qayta yaratish san'ati ekanligi o'zgarmaydi. Tarjimaning ko'lami va taraqqiyoti har bir xalqning ma'rifiy darajasiga bog'liq va o'z navbatida u millatning ijtimoiy tafakkuriga samarali ta'sir etadi. "Tarjima" termini bir tildan ikkinchi tilga o'g'irish jarayonini, shuningdek, tayyor tarjima asarini anglatadi. Badiiy tarjimaning asosiy xususiyati tilning badiiy vazifasidan kelib chiqadi. Til badiiy asarda estetik hodisa, san'at faktiga aylanadi. Adabiy asar tili — aloxida "badiiy voqelik" unsuridir. Tarjimada ana shu obrazli ifodaviy tildagi badiiy ma'noni boshqa tilning obrazli ifodaviy zaminiga o'tkazish, obrazni obraz bilan qayta ifodalash jarayoni yuz beradi. Shuning uchun tarjimon asardagi voqealarning badiiy tafakkur jarayonini yangidan idrok etadi. Zamonaviy tarjima talablariga asosan tarjimon asliyatning san'at asari sifatida shakl va mazmun birligini qayta yaratishi, milliy va individual xususiyatlarini saqlashi lozim. Tarjimon ona tilining rivojlanish darajasi, tarjimachilik an'analari, tajribalariga suyanadi, turli xil tafovutlarning mavjudligini hisobga oladi. Tarjimonning ijodiy qobiliyati va bilimi uning imkoniyatlarini kengaytiradi. Tarjima jarayonida tarjimon hamma vaqt o'z ona tilida fikrlaydi, ona tili unga tahlil quroli, sinov mezon bo'lib xizmat qiladi. Nizomiyning "Xisrav va Shirin" dostonini o'g'irgan Qutb ("Nizomiy

bolidan holva pishurdim") tarjima nusxa ko'chirish kabi bir ish bo'lmay, ijodiy jarayon ekanini, tarjimon esa boldan holva pishiruvchi mohir yozuvchi bo'lishi kerakligini aytadi. Turli davrlarda muayyan hududdagi adabiy muhit, ayniqsa, maxsus tarjima maktablarining yuzaga kelganligining o'ziyoq uning shakllangan tamoyillari, an'analari bo'lganligini ko'rsatadi. Hozirgi davrda har bir taraqqiy etgan xalq jahondagi yuzlab xalqlar tilidan o'z ona tiliga ilmfan va madaniyatning o'nlab sohalariga oid materiallarni (lirik she'rlar, xabarlar, texnologiya adabiyoti va boshqalar) tarjima qiladi. Tarjima nusxa ko'chirish emas; tarjimonning estetik ehtiyoji uning ixtiyoridan tashqari, Tarjimada iz qoldiradi.

Yozuvchi hayot voqealaridan olgan mushohadalarini tilda badiiy ifodalasa, tarjimon asl matnini yangi til vositasida qayta gavdalantiradi. Buning uchun u asarda tilga olingan voqelikning muallif darajasida puxta bilishi kerak.

Har bir xalq adabiyotining rivojlanishida tarjimachilikning ta'siri katta bo'ladi, zero tarjima tarixi adabiyot tarixi bilan tengdosh. O'zbek adabiyotida ham tarjimachilik qadimdan rivojlangan. Mahmud Koshg'ariy, Rabg'uziy, Qutb, Navoiy, Bobur, Munis, Ogahiy va boshqalar ijodida tarjima katta o'rin egallagan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. T. O'zbekiston, 2016.
2. Agricola E. Worter und Wendungen. Worterbuch zum deutschen Sprachgebrauch, Mannheim, Leipzig, Wien, Zurich: Dudenverlag, 1992
3. Beyer H. Sprichwörter und sprichwortliche Ausdrücke aus deutschen Sammlungen vom 16. Jahrhundert bis zur Gegenwart. Leipzig: VEB Institut, 1987.
4. Berthelmann, Gundela (2010): Russische Sprichwörter und Redensarten. Russisch - deutsch. Stuttgart: Reclam (Reclams Universal-Bibliothek, 18737).
5. Borchart W. Die sprichwortlichen Redensarten im deutschen Volksmund nach Sinn und Ursprung erläutert. Leipzig: VEB Brockhaus Verlag, 1954.